

vivat academia

tijdschrift van het Verbond der Vlaamse Academicici

verschijnt viermaal per jaar

nr 101 Okt./Nov./Dec. 1998

Inhoud

Woord vooraf, frank JUDO, hoofdredacteur VIVAT	1
EMU: Nood aan een doorbraak voor werkgelegenheid, Mieke Offeciers, afgev. beheerder VEV	3
Vlaamse welvaart in Europees perspectief Verankering van het bedrijfsleven ruimer bekeken, Mark Lambrechts, voorzitter directiecomité HBK-Spaarbank	8
High Tech + Global Netwerk = Grootbedrijf, Hendrik Seghers	21
De actuele betekenis van Wies Moens, Edwin Truyens	25
Algemene ledenvergadering te Antwerpen 20 maart 1999	30

Tot uw dienst: de leden van het hoofdbestuur.

Algemeen Voorzitter:

Prof. Matthias Storme, Zuidbroek 49, 9030 Mariakerke

Algemene Ondervoorzitters:

Lic. Gwij Steel, Fort Lapin 41, 8000 Brugge

Lic. Milka Grela, Carnegielaan 47, 3500 Hasselt

Algemeen Secretaris:

Lic. Machteld Lenoir, Vlamingdam 2, 8000 Brugge

Algemeen Penningmeester:

Lic. Fernand Smets, Oostvaardijk 17, 2830 Willebroek

Bestuursleden:

Prof. Robert Vandenbergh, Kortrijksesteenweg 801, 9000 Gent

Ir. Marc Van Dongen, Bredabaan 764, 2170 Merksem

Apr. Elisabeth Verbruggen, Constant Van Goestraat 71, 2070 Zwijndrecht

Ph. D. Rita Wardenier, Weststraat 14, 8340 Damme

Woord vooraf

Geachte Lezer,

Het gedweep - te pas en te onpas - met het nieuwe jaar, de nieuwe eeuw en het nieuwe millennium gaat menig Vivat-lezer wellicht stilaan vervelen. Onbegrijpelijk is dat zeker niet, misschien zelfs niet ongegrond. Toch kan niet worden ontkend dat de wereld waarover onze vereniging standpunten dient in te nemen in evolutie is. De euro-koorts speelt zeker een rol in het gevoel van velen dat 'de dingen steeds sneller veranderen'. Nu met de munt een van de symbolen bij uitstek van de nationale soevereiniteit werd toevertrouwd aan een supranationaal gremium, kan de vraag gesteld worden of de nood aan nationale staten nog leeft - of moeten we ons veeleer afvragen of geen nieuwe nationale staat, "Euroland" geheten, in de maak is?

Ons Verbond der Vlaamse Academics zal zich niet alleen over deze, op het eerste zicht vrij theoretische kwestie moeten bezinnen. Tot spijt van enkele, die het benijden, is de feestmeeting van 15 november aanleiding geweest tot een onbetwistbare mentaliteitswijziging in vele kringen. Waar het "werkelijke land" tot heel recent geneigd was de voorstanders van verregaande stappen naar de vervluchtiging van het Belgische staatsverband te beschouwen als al dan niet zachtvaardige dromers, ontstaat nu het gevoel dat België, als het wil overleven, de eigen meerwaarde zal moeten bewijzen. Op zich is dat evenmin revolutionair als ongerijmd. Welke sociale of economische structuur kan haar overleven verzekeren zonder zo'n meerwaarde aan te duiden? Heeft het Verdrag van Maastricht het aloude subsidiariteitsbeginsel niet verheven tot een beginsel van een nieuw ius publicum europaeum? En dient artikel 35 van de huidige Belgische grondwet, die stelt dat de federale overheid slechts bevoegd is voor de materies die haar uitdrukkelijk worden toegekend, niet in hetzelfde licht gelezen worden? Dergelijke overwegingen hebben niets te maken met ideologische scherpslijperij, losgeslagen nationalisme, laat staan 'Bosnische toestanden', maar alles met een meer doordacht beleid. Een Vlaamse beweging die in de eerste plaats streeft naar een goed bestuurd land, speelt de rol die haar toekomt, niet meer maar ook niet minder.

Niet alleen de plaats van Vlaanderen in de wereld is in evolutie, ook de plaats van de academicus in de maatschappij ondergaat wijzigingen. De toenemende flexibiliteit op de arbeidsmarkt is voor sommige academics de uitvergroting van hun normale professionele kader arbeidsverhoudingen, voor anderen, is het een fundamentele verandering in hun werksfeer. Fenomenen als uitzendarbeid, uitbesteden van bepaalde projecten en de toenemende verzelfstandiging van het intellectuele werk kunnen op termijn leiden naar een herstelde eenheid in de werksituatie van het grootste deel der academics als een nieuw soort ondernemers. De stellingen, van de Leuvense hoogleraar Roger Blanpain ter zake zijn bekend en lijken hun bevestiging in de feiten te vinden. Hoe reageren wij hierop? Hoe bepalen wij onze identiteit als academics tegenover die evolutie?

Ten slotte ontmoet het V.V.A. ook in het kader van zijn culturele opdracht nieuwe tendenzen. De professionele (hyper-) specialisatie is langzamerhand overgeslagen naar de sociale en culturele sfeer. Wie kan in eerlijkheid nog

zeggen aansluiting te hebben bij het brede culturele en wetenschappelijke leven in Vlaanderen, laat staan in Europa? Maar anderzijds: hoe kan er nog sprake zijn van een Vlaamse, Nederlandse, Europese cultuur als een dergelijk overzicht steeds zeldzamer wordt? Klinkt het al te potsierlijk de bevordering van het renaissance-ideaal van de uomo universale te beschouwen als inherent aan de opdracht van onze vereniging? In een tijd waarin zelfs 'hoge vulgarisatie' steeds meer per wetenschapstak wordt opgesplitst, lokt hier een moeilijke, maar noodzakelijke taak voor de vereniging van academisch geschoolden als de onze.

Deze drie opdrachten, deze drie uitdagingen zullen dan ook een leidraad zijn voor de nieuwe redactieploeg. Langzamerhand zal u het vertrouwde Vivat zien mee evolueren met de tijden, zowel naar inhoud als naar vorm. Niet omdat we afstand willen nemen van wat tot nog toe gebeurde - integendeel - maar net omdat we het verleden van tijdschrift en vereniging te waardevol vinden om er niet steeds opnieuw mee bezig te zijn. En dat vindt u toch ook?

Frank Judo, hoofdredacteur VIVAT

Ons adres:

ALGEMEEN SECRETARIAAT:

algemeen secretaris: Machteld LENOIR

Vlamingdam 2, 8000 Brugge

tel/fax: 050/34 57 25

e-post: vva@vlaca.org

ADMINISTRATIEF SECRETARIAAT:

administratieve bediende: Frank Ceulemans

Camille Huysmanslaan 93, 2020 Antwerpen

tel: 03/237 93 92

fax: 03/248 16 05

EMU: Nood aan een doorbraak voor werkgelegenheid

Mieke Offeciers, afgevaardigd beheerder VEV

Het belang van de Europese Muntunie (EMU) voor de toekomst van Vlaanderen kan moeilijk overschat worden. De muntunie biedt voor onze bedrijven enorme opportuniteiten voor groei en dus ook werkgelegenheid. Maar om deze opportuniteiten ten volle te kunnen benutten moeten we een aantal handicaps in onze sociaal-economische omgeving dringend aanpakken. Zoniet kan de EMU ons groei en jobs kosten, in plaats van opbrengen. In mijn uiteenzetting wil ik nader ingaan op de uitdagingen waarvoor de EMU ons stelt.

1. De eurozone: een reus op lemen voeten

Met de EMU ontstaat een enorm economisch blok dat inzake gewicht vergelijkbaar is met de VS. De eurozone van 11 landen (Duitsland, Frankrijk, Nederland, België, Luxemburg, Italië, Spanje, Portugal, Ierland, Oostenrijk, Finland) overtreft de VS inzake inwonersaantal: 293 miljoen tegenover 270 miljoen. De eurozone exporteert nagenoeg evenveel als de VS. Enkel inzake productie van goederen en diensten is de VS nog duidelijk de meerdere.

Maar de economie van de eurozone kampt met een aantal structurele handicaps, vergeleken met de Amerikaanse economie. De werkloosheidsgraad ligt in euroland meer dan dubbel zo hoog als die in de VS: Van de beroepsbevolking zat in 1997 in de eurozone 12,4% zonder werk, tegenover amper 5% in de VS. Een gelijkaardig beeld komt naar voor wanneer we de activiteitsgraad vergelijken, dit is het aandeel van de werkenden in de totale bevolking op beroepsactieve leeftijd: terwijl in de eurozone amper twee op drie economisch actief zijn, is dat voor de VS nagenoeg vier op vijf. Verder weegt het overheidsbeslag in de eurozone veel zwaarder, zowel in termen van overheidsuitgaven als overheidsschuld. De grote sociaal-economische problemen, zoals hoge werkloosheid en overheidsschuld, zijn niet eigen aan België. De hele eurozone heeft er mee te kampen.

2. De EMU is geen "free lunch"

Het is duidelijk dat de hele eurozone met structurele handicaps af te rekenen heeft, vergeleken met de andere grote economische blokken, de VS inzonderheid. Het ruime overheidsbeslag enerzijds en de hoge werkloosheid anderzijds ondermijnen het draagvlak van de euro-economie. Anderzijds staat de hele eurozone voor enorme uitdagingen, gelet op de toenemende globalisering van de economie, de liberalisering van voorheen vrij gereguleerde markten zoals telecommunicatie, de snelle technologische ontwikkelingen eigen aan de kenniseconomie, en verder ook de vergrijzing.

Voor de hele eurozone bestaat de uitdaging er in om nieuwe impulsen te geven voor groei en werkgelegenheid, zonder in de fouten van het verleden te vallen, zoals het laten ontsporen van de begrotingen. Concreet komt het er op aan bedrijven competitiever en arbeid relatief goedkoper te maken, meer te investeren in onderzoek en ontwikkeling evenals in de vorming van "human capital", de nieuwe groeimarkten zoals telecommunicatie vrij te maken van overdreven regulering. Op al deze punten scoort Europa zwakker dan de VS. Europa geeft relatief minder uit aan O&O. De tarieven voor telecommunicatie, internet, energie, transport liggen bij ons hoger tengevolge van de marktregulering.

Dit alles neemt niet weg dat de vorming van de EMU op zich nieuwe groei-impulsen kan genereren. Het wegvallen van wisselkoersen binnen de eurozone betekent voor ondernemingen en particulieren immers een aanzienlijke besparing op transactiekosten en verzekering tegen wisselrisico's. De grotere monetaire stabiliteit zorgt voor een gunstig investeringsklimaat.

Maar de effecten van de EMU zullen verschillen van land tot land, van sector tot sector, van bedrijf tot bedrijf. Er zullen winnaars en verliezers zijn. Veel zal afhangen van de mate waarin de lidstaten, hun regio's en bedrijven inspelen op de geboden opportuniteiten. De EMU zal hoedanook gepaard gaan met een hardere concurrentie. Door het wegvallen van de wisselkoersen worden kosten en prijzen over de grenzen heen veel doorzichtiger - alles zal uitgedrukt zijn in euro - en verdwijnt de drempel van de transactiekosten voor de grensoverschrijdende handel binnen de eurozone.

De EMU is dus geen "free lunch", maar vraagt bijkomende inspanningen van de lidstaten. Op het macro-economische vlak is de bewegingsvrijheid van de eurolanden beperkt. Het monetaire beleid wordt een exclusief Europese aangelegenheid. De eurolanden kunnen dus niet langer eenzijdig de munt devalueren of de rentevoeten verlagen om hun economische prestaties op te vijzelen. Ook het budgettaire beleid zit gevangen in een strak Europees keurslijf, gevormd door het zogeheten Stabiliteitspact. In dit pact hebben de eurolanden zich geëngageerd om hun begrotingstekorten strikt in de hand te houden.

De noodzakelijke aanpassingen zullen binnen de eurolanden vooral op het micro-economische vlak moeten doorgevoerd worden: versterking van de concurrentiekracht van de ondernemingen, verlaging van de loonkosten, versoepeling van de arbeidsorganisatie, investeringen in vorming evenals in onderzoek & ontwikkeling... Wat geldt voor de eurozone als geheel, geldt voor de elk van de eurolanden afzonderlijk. Het grootste deel van de bevoegdheid en dus verantwoordelijkheid ter zake ligt ook bij hen. De omvang van de van elk euroland vereiste inspanningen hangt af van de relatieve gezondheidstoestand of concurrentiekracht van de betrokken nationale of regionale economie.

3. België: nog steeds de zieke man van Europa?

Begin van de jaren tachtig stond België bekend als de zieke man van Europa, met een ontsporende begroting en een exploderende werkloosheid. Toen werd een aanvang genomen met een herstelbeleid, dat met enige tussenpauzes en tot op zekere hoogte al 15 jaar wordt gevoerd. Heeft dit herstelbeleid gewerkt?. Wanneer we enkel kijken naar een aantal klassieke macro-economische parameters - inflatie, werkloosheidsgraad, betalingsbalans en begroting- lijkt dit zo te zijn. De VEV-Mecontendmeter, een barometer die op basis van voornoemde parameters de economische koorts meet, bereikt begin jaren tachtig een piek, om nadien gestaag te zakken.

De koorts ebde dus weg. Maar was de patiënt daarmee genezen? Neen. De gezondheidstoestand van de Belgische economie blijft zwak. Dat leren we uit de VEV-Krachtsmeter, die de groei-impuls van onze economie meet aan de hand van een aantal structurele parameters: de werkgelegenheidsgraad, de winstgevendheid van de ondernemingen, de investeringsquote (de mate waarin er geïnvesteerd wordt door gezinnen, bedrijven en de overheid) en de marktruimte (het spiegelbeeld van het overheidsbeslag op de economie). Op elk van deze vier structurele gezondheidsindicatoren scoort de Belgische economie slechter dan die van de drie buurlanden en zelfs dan het Europees gemiddelde. Historisch gezien is onze groei-impuls er de voorbije 15 jaar niet op vooruitgegaan. Na een opvering einde jaren tachtig, trad er opnieuw een verzwakking in.

De zwakke groei-impuls van de Belgische economie valt uiteraard rechtstreeks af te lezen uit de economische groeicijfers. In de jaren tachtig groeide de Belgische economie jaarlijks gemiddeld met 1,9%, tegenover 2,4% gemiddeld in de EU. In de jaren negentig viel de Belgische groei terug op jaarlijks 1,4%, terwijl de EU gemiddeld nog 1,7% haalde.

De omvang van de Belgische overheidsschuld blijft wegen op de groei-impuls van onze economie. Onze overheden zijn er de jongste jaren weliswaar in geslaagd de overheidsschuld te verminderen en het overheidstekort tot onder de fameuze Maastrichtnorm van 3% van het BBP te drukken. Maar de schuld blijft nagenoeg dubbel zo hoog als de 60% van het BBP die eveneens in het Verdrag van Maastricht voor de eurolanden als doelstelling werd voorop gesteld. Deze handicap zullen wij nog verschillende jaren meeslepen.

De VEV-krachtsmeter geeft verder aan dat het met onze werkgelegenheidsgraad pover gesteld is. In België is amper 57% van de bevolking op actieve leeftijd aan het werk, tegenover bijna 59% in Frankrijk, 63,5% in Duitsland en 67,5% in Nederland. Meer nog dan andere eurolanden kampt ons land met een werkgelegenheidstekort, dat het economisch draagvlak ondermijnt.

Mede omwille van de zware budgettaire erfenis uit het verleden zit ons land nog steeds met torenhoge fiscale en sociale lasten. Na Finland kent België van de 11

eurolanden de hoogste fiscale en parafiscale druk: die beliep vorig jaar 46,6% van het BBP tegenover een gemiddelde van 42,6% voor de eurozone. De fiscale en parafiscale druk weegt bijzonder zwaar op de lonen. De lasten op loon liggen bij ons een stuk hoger dan in de buurlanden. Ten opzichte van het gemiddelde van Duitsland, Frankrijk en Nederland liggen de RSZ-werkgeversbijdragen bij ons ruim 100 miljard frank te hoog. Daarbij komt dat de globale loonkosten bij ons de voorbije tien jaar 6,2 procentpunt sterker zijn gestegen dan bij onze drie burens. Onze bedrijven zitten dus nog steeds opgezadeld met een enorme loonkostenhandicap, ondanks de loonmatiging van de jongste jaren.

4. Een Vlaams model?

Onder de Belgische sociaal-economische prestaties gaan grote regionale verschillen schuil. Zowel inzake economische groei als werkgelegenheid presteert Vlaanderen aanzienlijk beter dan de andere gewesten. De Vlaamse economie kende in de periode 1985-1996 een jaarlijkse groei van 2,5%, de Waalse economie groeide gemiddeld slechts met 1,6%, de Brusselse met 1,3%. De werkloosheidsgraad ligt in Vlaanderen maar half zo hoog als in Wallonië en Brussel. Gemeten volgens de internationale standaarddefinitie, die enkel rekening houdt met effectief werkzoekenden, bedroeg de werkloosheidsgraad in Vlaanderen vorig jaar amper 5%, hetzelfde percentage als in Nederland.

Vlaanderen doet het dus stukken beter dan Wallonië en Brussel, ondanks het feit dat het kampt met dezelfde handicaps inzake onder meer de loonkosten, de fiscale druk, de stroeve arbeidsmarktorganisatie. De economische dynamiek is in Vlaanderen dus relatief sterk aanwezig, in die mate dat we kunnen spreken van een Vlaams model dat op een aantal punten niet moet onderdoen voor het zogenaamde poldermodel van onze Noorderburen.

Maar enige euforie is uit den boze. Vlaanderen groeit sterker dan het Belgisch gemiddelde, maar moet de jongste jaren de kop van het Europese peloton lossen. De eerste helft van de jaren negentig viel de gemiddelde jaarlijkse groei in Vlaanderen terug tot 1,6 %, terwijl Nederland een gemiddelde groei van 2,1% haalde en onze drie buurlanden een gemiddelde score van 1,8%. Bovendien blijft ook Vlaanderen kampen met een werkgelegenheidstekort. De werkgelegenheidsgraad in Vlaanderen beliep vorig jaar 60%, dat blijft dus een stuk onder de percentages voor Duitsland en Nederland. Het werkgelegenheidstekort in Vlaanderen situeert zich vooral bij de jongeren en de ouderen, veel minder bij de middengroep.

Bovendien is de werkloosheid in Vlaanderen meer dan in andere landen langdurig van aard.: nagenoeg 6 op 10 werklozen zijn langer dan 1 jaar werkloos. Deze harde kern van langdurige werklozen zijn moeilijk te integreren op de arbeidsmarkt. Dit leidt bij elke opleving van de conjunctuur, zoals dit jaar, tot een paradox: ondanks de nog steeds grote groep werklozen, raken tienduizenden vacatures moeilijk ingevuld. Economische hoogconjunctuur alleen

volstaat dus niet om het werkgelegenheidstekort fundamenteel op te lossen. Daarvoor zijn meer structurele maatregelen nodig.

5. De EMU vergt een sociaal-economische doorbraak

Wil Vlaanderen ten volle inspelen op de opportuniteiten van de EMU dan zijn er ook bij ons fundamentele structurele hervormingen nodig, zoals hoger reeds aangegeven voor België en de eurozone in zijn geheel. Deze hervormingen zullen het verschil maken tussen winnen of verliezen. Op basis van een recente studie van het Internationaal Monetair Fonds (IMF) kunnen we het verschil als volgt becijferen: met de hervormingen zal de EMU de Vlaamse economie over de komende 10 jaar voor 270 miljard frank aan bijkomende productie (BBP) en 120.000 bijkomende jobs opleveren vergeleken met een scenario waarin niet wordt ingegrepen.

De hervormingen moeten een antwoord bieden op drie uitdagingen: een versterking van de groei, een bevordering van de arbeidsparticipatie en een aanpassing van het menselijk kapitaal aan de vereisten van de kennismaatschappij. We zetten de noodzakelijke hervormingen nog eens op een rijtje: verlaging van de loonkosten, een soepeler werkorganisatie, deregulering van de markt, bevordering van innovatie door investeringen in O&O en vorming en opleiding,...

We hebben ter zake geen tijd te verliezen. Onze buurlanden zitten ondertussen niet stil en zijn reeds volop bezig met structurele hervormingen in de boven geschetste richting. Wij hebben nood aan een sociaal-economische doorbraak, die ons in staat stelt niet enkel onze achterstand in te halen maar meteen ook opnieuw voorsprong te nemen. We moeten helaas vaststellen dat op het niveau van de federale overheid, die in ons land nog steeds bevoegd is voor een aantal belangrijke sociaal-economische hefboomen, er weinig gebeurt. De noodzakelijke lastenverlagingen worden almaar uitgesteld. De vanuit Europa gevraagde liberalisering van diverse markten, zoals telecommunicatie en energie, worden afgeremd. Van een versoepeling van de arbeidsorganisatie valt weinig te merken.

Dit remt de Vlaamse dynamiek af. Dit kunnen we niet blijven lijdzaam ondergaan. Daarom dient Vlaanderen in het kader van een volgende staats-hervorming bijkomende sociaal-economische hefboomen in handen te krijgen, om zelf de noodzakelijke doorbraak te kunnen waarmaken en zo opnieuw koploper in Europa te worden.

Mieke Offeciers, afgevaardigd beheerder VEV

Vlaamse welvaart in Europees perspectief

Verankering van het bedrijfsleven ruimer bekeken

Mark Lambrechts, Voorzitter Directiecomité HBK-Spaarbank

1. Verankering: een begrip in evolutie

Toen in 1992 minister-president Luc Van den Brande de verankeringsidee lanceerde, botste dit op nogal wat weerstand. 'Een reflex van kleinburgerlijk regionalisme', zo heette het.

De discussie beperkte zich meestal tot de vraag of het om kapitaalverankering ging dan wel of beslissingsverankering reeds voldoende was. Geleidelijk werd de band tussen beide ingezien. Immers, wanneer verankering is het *nemen van maatregelen die waarborgen dat de beslissingscentra voor een lange periode in de eigen regio blijven* dan is het glashelder dat het beste middel hiertoe is het kapitaal in eigen hand te hebben.(1)

Was en is dit niet de strategie die door alle industriële landen nagestreefd wordt opdat hun nationale economie niet weggevaagd zou worden binnen een Europese eenheidsmarkt en een geglobaliseerde mondiale economie?

Ook werd al vlug een verband gelegd met *politieke culturele autonomie*, die pure dagdromerij is wanneer ze niet gedragen wordt door een sociaal-economische macht.(2) M.a.w. een regio, die niet beschikt over een voldoende aantal eigen ondernemingen is gedoemd de speelbal te worden van vreemde krachten en dreigt haar eigen identiteit te verliezen. Economische verankering, het bezit van een voldoende aantal, zowel qua kapitaal als beslissing verankerde ondernemingen, is dus geen doel op zich, maar wel de noodzakelijke voorwaarde voor het behoud van de eigen Vlaamse *cultuur*. Vandaar dat cultuur, hét kernwoord bij uitstek is in het verankeringsdebat.

Maar sedert de laatste decennia is cultuur, met name bedrijfscultuur ook een centraal thema binnen het moderne bedrijfsdenken. Deze bijdrage wil op het belang van het culturele denken zowel voor wat betreft het Vlaamse verankeringsdebat als voor het Vlaamse bedrijfsleven dieper ingaan.

2. Het bedrijfsdenken in evolutie: de bedrijfscultuur

Het belang van de bedrijfscultuur als bedrijfseconomisch concept situeert zich in 1982 met de publicatie van de bestseller *In Search of Excellence*. In dit boek beschreven Peters en Waterman aan de hand van concrete ondernemingsanalyses de kenmerken van *excellente ondernemingen*. Op korte tijd werden miljoenen exemplaren wereldwijd verkocht. Het al dan niet weten-

schappelijk karakter van dit werk, noch het feit dat verschillende van de door beide auteurs als *excellent* genoemde ondernemingen ondertussen van de 'wereldkaart' verdwenen zijn, doet hier niet terzake. Niemand kan immers ontkennen dat dit boek voor vele ondernemers een 'gebeurtenis' was, die tot op heden de bedrijfseconomie beïnvloedt.

Inderdaad, tot dan toe werd de bedrijfsorganisatie beheerst door de '*one best way to do a job*' van enerzijds F.W. Taylor met zijn ingenieursaanpak voor het productieproces en anderzijds Henry Fayol met zijn managementprocestheorie voor de administratie. Elke student toegepaste economie herinnert zich de 5 bestanddelen van het leidinggeven volgens Fayol: *prévoir, organiser, commander, coordonner en contrôler*. Hierbij werd de onderneming gezien als een *statisch-hiërarchische* organisatie, prototype van een *entrepreneurial capitalism*. Met Peters en Waterman werden beiden onttroond als de leidinggevende bedrijfseconomen en de statisch-hiërarchische organisatietheorie afgevoerd. Een onderneming was een *dynamisch* geheel waarbij de opbouw van een *bedrijfscultuur* van essentieel belang was. Dit hield de koppeling in van een bedrijfsspecifiek waardenbewustzijn met een persoonlijke inzet.(3)

Het is juist, reeds in 1951 had Peter Drucker zijn '*The new society*', uitgebracht met gelijkaardige ideeën, maar eerst vanaf nu vonden deze ingang als het nieuwe paradigma voor de bedrijfsorganisatie. Hammer, Handy, Senge, Hamel, Prahalad en vele anderen tekenden de weg verder uit.

Bedrijfsspeciek waardenbewustzijn verbonden met persoonlijke inzet, dat was de nieuwe, zij het wat wazige '*one best way to do a job*'. Sedertdien is er geen onderneming, die zich respecteert, of zij heeft het over haar *bedrijfscultuur*. Voorheen bestonden er ook bij vele oudere ondernemingen zo iets als 'de gewoonten van het huis'. Doorgaans waren dat de regels waarvan men wist dat de 'patron' ervoor gevoelig was. Ongeschreven regels, gedictieerd vanuit een overjaars paternalisme. Vanaf nu wordt de bedrijfscultuur door het management vastgelegd in een charter, een *mission statement*, een credo, een *statement of corporate values*, waarin doelstelling en waarden van de onderneming, na te leven door elke medewerker, te lezen zijn. Zo belandden we van een *entrepreneurial capitalism* waar de ondernemer, veelal ook oprichter het voor het zeggen had, in een managerial capitalism, waar het woord is aan de manager, PDG, CEO of directiecomité.(4)

De managers hadden het begrepen: *culturele verankering* was de noodzakelijke voorwaarde om als ploeg samen te werken en aldus de kansen op overleving binnen de komende Europese eenheidsmarkt en een geglobaliseerde wereldmarkt te waarborgen.

Belangrijk is vast te stellen dat het concept van de culturele verankering 'Vlaanderen' in feite niets anders is dan het bedrijfseconomisch concept van de ondernemingscultuur. Bij beide gaat het om 'overleven' van respectievelijk een regio of natie, een onderneming.

Precies binnen het begrip cultuur ligt het antwoord van de op eerste gezicht paradoxale titel van deze bijdrage, 'verankering ruimer bekeken'.

3. Cultuur als openheid op de omringende wereld

Verankeren is inderdaad niet 'het aan de ketting leggen' van een schip, in casu van een onderneming aan haar eigen regio. Wel integendeel. Het is een zich laven aan eenzelfde 'waardenbewustzijn', aan de *corporate values* om dan, met alle medewerkers gezamenlijk sterk, het 'ruime zeegeat te kiezen', markten te veroveren. Verankeren verwijst niet naar een scheepsanker, maar naar een muuranker, dat het ganse gebouw, binnen deze context de ganse onderneming samenhoudt door haar *corporate values*, haar bedrijfscultuur.

Er zijn tientallen definities van cultuur te vinden. Het volstaat hier erop te wijzen dat cultuur een geheel is van ontastbare waarden, denk- en gedragspatronen die een samenleving, een natie, onderneming of organisatie *specifiek* maken. Zoals de persoonlijkheid een individu als *uniek* kenmerkt, zo identificeert ook een cultuur een groep mensen. Cultuur voor een groep en persoonlijkheid voor een individu zijn de nodige ankers om niet te verdwijnen in de grauwe massa van de omringende wereld. Het is de noodzakelijke waarborg om zichzelf te zijn, gerespecteerd en beluisterd te worden, m.a.w. zijn woord te mogen meezeggen, zeggenschap te hebben.(5)

Gelijktijdig met de verwijzing naar het *eigene*, verwijst cultuur, zoals persoonlijkheid, naar een *verschijnen*, een voor-komen, een optreden, een zelfstandig handelen. Een cultuur *ziet* men, zoniet is er geen sprake van cultuur. Met andere woorden - en hier ontmoeten we Peters' en Watermans 'excellente ondernemingen' terug - een samenleving, een onderneming met een cultuur is een onderneming, die *openstaat* op de haar omringende wereld en daarin ook medezeggenschap geniet. Er is vraag naar haar producten en diensten!

De bedrijfsevolutie, die we de laatste decennia van de XXste eeuw meemaken, is deze van een gesloten, van een voor en op zichzelf draaiend systeem, naar een open, naar de samenleving, de markt, de klanten gericht systeem. Culturele verankering, zowel voor een natie als voor een onderneming betekent zichzelf zijn en dankzij dit zelfverzekerd anker onbevreesd de markten veroveren. Deze ruimte maakt dat een onderneming als een persoonlijkheid op de markt verschijnt of, zo u wil, een imago heeft.

Met deze droom van elke echte ondernemer ontmoeten we eens te meer de droom van Luc Van den Brande wanneer hij het heeft over de 'merknaam "Vlaanderen"'.(6)

4. Culturele openheid als hefboom naar medezeggenschap

Vandaag blijkt evenwel dat het onvoldoende is een mooi charter te hebben, een mooi imago of merknaam opdat men ook *duurzaam* hierop zou kunnen blijven steunen.

Met Peters en Waterman, Peter Drucker en vele anderen, evolueerden ondernemingen van statische naar dynamische organisaties, verankerd rondom hun bedrijfscultuur, zijnde gezamenlijke waarden, ankerpunt van de individuele inzet van elke medewerker. 'The best way to do a job' zijn niet meer de van bovenuit opgelegde procedureregels, maar de realisering van de ondernemingswaarden, zoals bepaald door het management.

Is dit vandaag nog steeds zo of staan we voor nieuwe evoluties? Niemand zal betwisten dat het bedrijfsleven meer dan in het verleden geconfronteerd wordt met nieuwe thema's: globalisering, delocalisering, grenzen aan de concurrentie, milieu, de Euro, het jaar 2000, tewerkstelling, cliëntencodes, corporate governance en ondernemings-participatie. Sedert ondernemingen tot open systemen evolueerden, waren de drie laatst genoemde te verwachten. Telkens gaat het om partijen, die een zeker belang, een stake in de onderneming hebben. Deze belanghebbende partijen of *stakeholders* zijn,

1° de klant, die medezeggenschap opeist inzake de aangeboden producten en diensten. Denk maar aan de herrie rondom de aanrekening van bancaire kosten bij geldafhalingen;

2° de aandeelhouder, die medezeggenschap opeist inzake het bestuur, het management van de onderneming. Denk maar aan de opkomst van ondernemingen die zich speciaal bezighouden met de verdediging van aandeelhoudersbelangen, zoals *Déminor*;

3° de medewerker, die eveneens medezeggenschap opeist inzake het bestuur en niet zomaar aanvaardt dat zijn onderneming gesloten wordt. *Renault* geldt hier sedert kort als prototype, alhoewel er vele andere te noemen zijn.

Globaal kunnen deze nieuwe aan de ondernemingen gestelde uitdagingen herleid worden tot een vraag naar *behoorlijk bestuur*, corporate governance, zoals dit in het vakjargon heet. Doorgaans wordt 'behoorlijk bestuur' herleid tot medezeggenschap voor de aandeelhouders. Dit is nog de situatie in ons land. In de internationale literatuur duikt evenwel een bredere vraagstelling op: 'in wiens belang moet een onderneming bestuurd worden?' gaande tot de vraag, 'van wie is de onderneming?(7)'

Aldus werd de culturele openheid van de ondernemingen de hefboom van de vraag naar medezeggenschap van de diverse bij het ondernemingsgebeuren belanghebbende partijen. De klanten, hoe belangrijk ook, zullen we hierbij terzijde laten. Het antwoord op hun vraag naar medezeggenschap ligt in de opstelling van *cliëntencodes*, met als prototype de bekende Engelse Code of *Good Banking*. Hierop dieper ingaan zou ons te ver leiden. Beperken we ons tot de aandeelhouder en de medewerker of zoals de klassieke economie hen kent, de kapitaalfactor en de arbeidsfactor.

4.1. Corporate governance: behoorlijk bestuur

Naar aanleiding van de 'excellente ondernemingen' was hierboven reeds sprake van de onttroning van Taylor en Fayol, van het verdwijnen van *'the one best way to do a job'*, van de onderneming als een statisch-hiërarchische, op zichzelf draaiende organisatie. Dit waren niet de enige XIXde en XXste eeuwse koningen die onttroond moesten worden.

De 'nieuwe onderneming', de *excellente* was de onderneming met een open bedrijfscultuur, de onderneming, stevig gezadeld in top-down, van bovenuit opgelegde *corporate values*. Een zeggenschap, gedictieerd door een autonoom management, wat de Angelsaksische landen betreft, door een voor de referentie-aandeelhouder optredend management, voor de Latijnse landen. Zo ging het en gaat het in vele ondernemingen nog steeds om een zgn. *managerial capitalism*, respectievelijk *referentiekapitalisme*. Tegen dit laatste trok recent nog Professor Herman Daems, kabinetschef van Eric Van Rompuy, van leer in zijn inaugurale les voor de UCL-Francqui-leerstoel.(8)

De oude eigenaar, de *'patron de droit divin'*, hij die zich alomtegenwoordig, almachtig en alwetend achtte(9) omtrent *'the one best way to do a job'*, was vervangen door de technocratische manager. In de Angelsaksische landen was dit de voor zichzelf optredende CEO - denk maar aan IBM en Maxwell - en in de Latijnse landen de voor de referentie-aandeelhouder optredende PDG - denk maar aan de vazallen van Albert Frère. Op hun beurt eigenden deze zich goddelijke eigenschappen toe. De typische 'ingenieursaanpak' van Taylor was in de persoon van de manager herrezen.

Eens te meer werden de eerste schoten gelost in de Verenigde Staten. Deze keer waren het geen bedrijfsdeskundigen, die de ondernemers een lesje gaven in bestuurskunst, maar de aandeelhouders. Zo ontroonden de aandeelhouders van IBM hun CEO omdat hij met zijn dictatoriaal bestuur geen rekening hield met hun opvattingen, die achteraf meer dan juist gebleken zijn, inzake de evolutie van de electronicamarkt. Hetzelfde, maar om andere redenen, overkwam Groot-Brittannië, waar Maxwell zichzelf ontroonde door zijn ondernemingen te aanzien als zijn privé-imperium, waarbij hij meer de eigen verrijking nastreefde dan deze van zijn aandeelhouders.

Het vervolg van het verhaal is bekend. Als eersten reageerden beurscommissies. De *London Stock Exchange* op kop met het zgn. *Cadbury Report* en een *Code of best practice* inzake corporate governance. In alle landen werd dit prototype gevolgd door nationale rapporten. Waar Nederland genoeg heeft aan één rapport, werden er dit voor ons land sedert januari van dit jaar drie: een van de Beurs van Brussel, een van het VBO en een van de Commissie voor het Bank- en Financiewezen.(10) Op uitzondering van dit laatste, waar het uitdrukkelijk gaat om Aanbevelingen bij de opstelling van het jaarverslag, gaat het bij de twee andere om varianten op het *Cadbury Report*.

Hiermede, en wie de financiële verslaggeving in de pers volgt, twijfelt daar niet aan, werden en worden de deuren van de ondernemingen nog verder opengegooid. Niets mag verborgen blijven voor de 'beursganger' - de opvolger in ons postmodern tijdvak van de 'kerkganger' - die zijn geld in een onderneming belegt. Hiermede evolueren ondernemingen van een *managerial capitalism* meer en meer naar een *democratic capitalism*. Voortaan zal de beursbelegger bepalen aan welke ondernemingen hij zijn vertrouwen, zijn geld geeft, voor zover deze ook naar hem luistert en, uiteraard, performant is. Hoezeer deze laatste evolutie ook toe te juichen is vanuit het perspectief van een democratisering van de economie, toch stelt dit nieuwe uitdagende vragen aan de onderneming.

Vooreerst stelt zich de vraag of ondernemingen nog verder kunnen rekenen op een stabiel aandeelhouderschap. Wat blijft er hier nog over van verankering? Moet de onderneming hierdoor niet steeds op zoek gaan naar nieuwe, andere bedrijfseconomische concepten teneinde de gunst van het beurspubliek niet te verliezen? Met andere woorden, wordt hiermede ook niet het concept van bedrijfscultuur ontroond?

4.2. Ondernemingscultuur als cultuur van mede-ondernemers

4.2.1. De onderneming als binnen de samenleving samen handelende personen

Deze evolutie naar een door de beurs geleid democratisch kapitalisme lijkt maar gepareerd te kunnen worden door tevens de ondernemingscultuur aan te passen aan dit democratisch model. Hiertoe moeten de ondernemingen niet meer als een dynamisch systeem aangezien worden, maar eerder als een binnen de samenleving opgenomen organisatie van samen handelende personen.

Het hoeft geen betoog dat het vertrouwen van de kapitaalmarkt voor een onderneming van levensbelang is. Dat zij kiest voor de meest performante ondernemingen is een vanzelfsprekendheid. Vandaar de vraag: welke bedrijfsorganisatie biedt een onderneming de meeste kansen op succes?

Met de enorme complexiteit van het huidige bedrijfsleven zowel in de industrie als in de dienstensector voor ogen, is de terugkeer naar de oude idee van de alwetende patroon een te verwerpen anachronisme. De top-down-organisatie met een beroepsmanager kan een mogelijk antwoord zijn in crisissituaties met de bekende *downsizing*-politiek, maar beantwoordt niet aan de continuïteits van de onderneming. Is het voor de hand liggende antwoord niet dat enkel een bestuur dat alle binnen de onderneming opgeslagen kennis kan aanboren en ook bewaren de hedendaagse onderneming de meeste succeskansen biedt? Of met andere woorden, de beursdemocratie kan slechts gepareerd worden door ondernemingsdemocratie.

Met de opkomst van de kennismaatschappij is het *duurzaam* vertrouwen van de medewerkers in *hun* onderneming evenzozeer van belang als dit van de beurs. Vandaar dat de vraag moet gesteld worden wat de facto het ondernemingsvermogen nu is: het kapitaal of de medewerkers? In economische termen uitgedrukt: welk van beide, de kapitaalfactor of de arbeidsfactor, is voor de onderneming het meest *schaarse* goed geworden?

Akkoord, met de huidige, hoge werkloosheidsgraad is vandaag nog steeds een belangrijk deel van de medewerkers te vervangen. Maar ingevolge de almaar hogere eisen die van medewerkers gevraagd worden inzake techniciteit, bedrijfsspecifieke vakkennis, inzet en flexibiliteit evenals ingevolge de hoge investeringskosten verbonden met de opleiding, slinkt het aantal *fungibele* medewerkers snel. Velen van hen zijn een *schaars* en een te koesteren vermogen geworden. Indien de hoogtechnologische sectoren als de voorboden gezien mogen worden van de ondernemingen van de XXIste eeuw, dan is de kans groot dat de ondernemingen die over de beste brains beschikken, over medewerkers die stuk voor stuk *persoonlijkheden* zijn, moeiteloos beleggers op de beurs zullen kunnen aantrekken. Niet het kapitaal, maar de medewerkers zullen in een zeer nabije toekomst het meest *schaarse* goed zijn.

Om de gevolgen hiervan te vatten, moet terug aangeknoopt worden bij het concept van ondernemingscultuur, maar deze maal niet opgelegd van bovenuit door het management, *managerial capitalism*, maar wel als een *emanatie* van de samen handelende personen: *participatory capitalism* als de bedrijfs-economische vorm van *democratic capitalism*.

Het bewaren van dit 'vermogen', begrepen als *kracht*, staat hier gelijk met het vermogen van de onderneming om te overleven. Hoe kan dit anders gerealiseerd worden dan door een bedrijfscultuur, gericht op samen handelen, of beter, begrepen als *intersubjectiviteit en creativiteit*? Voor de MIT *Commission on Productivity* is de zaak duidelijk. In hun beroemd rapport van 1989, *Made in America*, waarvan men zich afvraagt waarom het in ons land geen weerklank

gevonden heeft, waarschuwen ze de Amerikaanse ondernemers: '*No longer will an employee be treated like a cog in a big and impersonal machine*'.(11)

4.2.2. Ondernemingsparticipatie

Dit betekent dat rekening gehouden moet worden met de medewerkers, niet binnen de klassieke termen van arbeidskracht, maar wel in respect voor elk individu als *persoonlijkheid*. Dit betekent, aldus het MIT-rapport, dat '*they must be full participants in the enterprise*'.

De Amerikaanse MIT-professoren zijn niet de enigen die dit zeggen. Eindelijk gaan ook in ons land politieke stemmen op in die richting. Zo hebben de media veel te weinig aandacht geschonken aan een merkwaardige toespraak die eerste minister Jean-Luc Dehaene vorig jaar hield bij de presentatie van het speciaal nummer van het tijdschrift *Bank- en Financieuzen* over ondernemingsparticipatie, want over dit laatste gaat het hier. Daar stelde hij, '*De "werker" van het begin van deze eeuw is een "medewerker" geworden. ... In de eenentwintigste eeuw zal de "mede-werker" evolueren tot een "mede-ondernemer"*'.(12)

Al te veel wordt in ons land, eigenaardig genoeg J.-L. Dehaene inclusief, participatie begrepen als een soort flexibel loon. Niets heeft participatie daarmee te maken. Een loon is een tegenprestatie voor geleverde arbeid en hoort thuis bij de klassieke opvatting van de werknemer als *arbeidsfactor*. Participatie daarentegen is het *duurzaam betrekken* van de medewerkers bij het ondernemingsgebeuren, dit zowel inzake beleid, *structurele participatie*, als inzake eigendom en resultaat, *financiële participatie*.

Auteurs, zoals David Wheeler en Maria Sillanpää spreken hier liever van inclusion, insluiting, - hoor je het muuranker? - dan van participation omdat, '*Participation is neither paternalistic nor confrontational; it implies a shared purpose and stake at emotional, psychological and material levels. That is why we prefer to talk of inclusion.*'

Het gaat bij hen om méér dan de koele factor arbeid. De ganse medewerker wordt erbij betrokken, *emotioneel, psychologisch en materieel!*

En zij vervolgen door te wijzen op de band die er bestaat tussen participatie en corporate governance, '*For us, inclusion means participation to a level which allowed stakeholders to help steer the corporation in the right direction. So it may also mean, for example, employees coming to annual general meetings to ensure their interests are represented alongside other owners, thereby helping to temper the short-termism of some investors*'.(13)

Om het nogmaals met de woorden van J.L. Dehaene te zeggen, '*Ondernemingsparticipatie kadert dus in een fundamentele visie op*

ondernemen'.(14) Dit is geen *top-down*, noch een chaotische organisatievisie maar het betreft een samen handelen van *autonome* personen, binnen een *levensvisie*, gebaseerd op *intersubjectiviteit en creativiteit*.

De *corporate values* zijn hier geen ondernemingswaarden meer, opgelegd door het management, maar *human values*, algemeen menselijke waarden, beleefd door eenieder, die een zinvol leven, dit is een leven gericht op het *goede leven* van anderen en zichzelf, nastreeft. Ondernemen als levensmogelijkheid, als deel van een *humaan leven*. Dit is geen *managerial capitalism* meer maar een *democratic capitalism* of, om het te zeggen met de Amerikaanse participatiespecialisten, de hoogleraren Blasi en Kruse, '*a entrepreneurial* (Jean-Luc Dehaene spreekt van *mede-ondernemers*) *capitalism, a capitalism with a human face*'.(15)

Men kan hier opwerpen dat wij aldus terug bij het verhaal staan dat begon met het *entrepreneurial capitalism*. Dit is ook zo, maar nu gaat het niet meer om het ondernemerschap van één man, de baas of de manager, maar wel om het ondernemerschap van de totale arbeidsgemeenschap die een onderneming is. Het is hier dat *entrepreneurial capitalism* en *democratic capitalism* mekaar ontmoeten: iedere medewerker, een ondernemer.

Dat dit nieuwe eisen stelt aan de ondernemingsorganisatie en vóór alles aan de leiding is duidelijk. Democratie en participatie is inderdaad geen synoniem van anarchie, van het ontbreken van elk gezag. Wel zijn ze synoniem van een gezag, dat Prof. J. Claes perfect omschreef als '*een zeggen en een spreken waardoor de dingen en de mensen in de wereld tot orde, tot helderheid, tot licht en tot sturing komen*'.(16) En verder, '*Maar voor de volle groei der doeleinden en van gezag is meer nodig dan het blijven spreken. ... Doeleinden van een zeker formaat worden altijd nagestreefd door een team waarvan er tenslotte één chef is of zou moeten zijn. ... Echt gezag bij de chef impliceert dat hij de medewerkers roept, oproept, bevraagt. ... Als een plotse bloem staat daar tussen mensen een klein wonder: uit de vraag ontspringt zeggen-schap*'.(17)

Cultuur, zoals een persoonlijkheid, is zichzelf zijn, 'iemand' zijn, en gelijktijdig, omdat men als persoon respect afdwingt, ook mede zijn woord te zeggen hebben. Dit is de fundamentele betekenis van participatie: zijn woord te zeggen hebben, *medezeggenschap* hebben, het door de meerderheid van de werkgevers zo verafschuwde woord. Deze afschuw spreekt voor zich: een *werkgever* kan slechts *werk-nemers* rondom zich hebben, mensen die in een band, beter ware hier te zeggen in de ban van ondergeschiktheid de hun opgedragen job afmaken volgens de door de werkgever bepaalde '*one best way to do a job*'.

persoonlijkheden die mede het werk opnemen, dit wil zeggen personen, die enerzijds een woord mede te zeggen hebben over het beleid van de onderneming, *structurele participatie*, en anderzijds precies daarom ook mede participeren in de eigendom en de resultaten van de onderneming, *financiële participatie*. Vandaar dat het gebruikelijke woord van werknemers-participatie een *contradictio in terminis* is. Het kan enkel gaan om *ondernemings-participatie*.

De Verenigde Staten tellen vandaag zo'n 10 000 participatieve ondernemingen. De hoogleraren Blasi en Kruse berekenden dat in het jaar 2000 minstens 1 op 4 beursgenoteerde ondernemingen voor 15% of meer eigendom zullen zijn van de medewerkers van deze ondernemingen. Wie denkt u dat straks het voor het zeggen zullen hebben in deze ondernemingen? Wie denkt u wie de ondernemingscultuur zullen bepalen? Juist, de cultuur zal bepaald worden door de medewerkers. Het spreekt voor zich dat voor beide hoogleraren *corporate governance synoniem is van corporate culture*.

Dat dit een nieuw soort managers vereist, is duidelijk. Het zullen bedrijfsleiders moeten zijn die weten dat er geen '*one best way to do a job*' bestaat. Dit betekent dat zij zeer veel van hun tijd zullen moeten spenderen aan informatie en zeer veel geld aan *opleiding*. Zonder beide is zinnig overleg, het sleutelwoord, maar eens te meer een weinig geliefd woord bij werkgevers, in een participatieve onderneming niet mogelijk. Hoeveel tijd verloren gaat aan bijsturingen *achteraf* wordt vandaag door de meeste *werkgevers* vergeten. Een *ondernemer* in een participatieve onderneming weet dat *ex ante* werken veel tijd vraagt, maar hij weet ook dat het hem een enorme tijdwinst aan bijsturingen *ex post* oplevert.

Besluit

De titel van deze bijdrage is *verankering van het bedrijfsleven ruimer bekeken*. Met de XXIste eeuw in zicht betekent dit een absolute breuk met het XIXde eeuwse *entrepreneurial capitalism* en met het daarvan afgeleide XXste eeuwse *managerial capitalism*. De XXIste eeuw zal er een zijn van een *democratic capitalism*, wat inderdaad een *entrepreneurial capitalism* insluit, maar nu gedragen door een *binnen de samenleving opgenomen organisatie van handelende personen*. '*Le roi-Soleil*'-organisaties zijn inderdaad cultuur vreemd.

Slechts vanuit een democratisch denken kunnen ondernemingen gezien worden als ruimte scheppende organisaties, waarbinnen de enorme in onze ondernemingen opgestapelde kennis tot volle ontplooiing kan komen, niet omwille van de onderneming als dusdanig, maar wel omwille van een zinvol leven van elk van onze medewerkers binnen de samenleving. Zij, zowel als Vlaanderen en de beurs zullen er wel bij varen.

De kerngedachte hierbij is *cultuur*, begrepen als een *zichzelf zijn dankzij een creatief samen handelen met anderen*. Cultuur als voedingsbodem van een ware democratie.

Op politiek vlak is dit het punt dat de Vlaamse regering moet inzien: ondernemingsparticipatie als de grondslag van politieke participatie. Binnen Europa zal de Vlaamse welvaart afhangen van de kracht van haar ondernemingen. Deze, het moge hier herhaald worden, is gelegen in het schaarse goed van de grijze hersencellen van onze medewerkers. Zij en niet het kapitaal zijn vandaag het vermogen geworden van de ondernemingen.

Erkent men dit niet dan zullen zij terecht het land verlaten, naar oorden waar men hen wel de mogelijkheden biedt waartoe zij in staat zijn. Vlaamse kniezers zullen dan spreken van *brain drain*, hersenvlucht.

Erkent men dit wel, dit wil zeggen, respecteert men hun persoonlijkheid en laat men hen toe zichzelf te zijn dan zal men hen ook het *recht* moeten geven dat elke eigenaar toebehoort⁽¹⁸⁾, te weten,

1° hun woord mee te zeggen, hen *medezeggenschap* geven of wat hierboven *structurele* participatie genoemd werd;

2° minstens een deel op te eisen van het ondernemingspatrimonium en de daaruit voortvloeiende resultaten, die zij, dankzij hun kennis en handelen mede genereren of wat hierboven *financiële participatie* genoemd werd.

Vandaag zien we dat de *Amerikaanse Employee Ownership Index* steeds de *Dow Jones Industrial Average* en de *Standard & Poor's 500-index* overtreft. Dit is reeds zo sedert 1992, tijdstip waarop Blasi, Kruse en Conte hun index van participatieve ondernemingen startten.⁽¹⁹⁾ Men mag er zeker van zijn dat het ook voor Vlaamse participatieve ondernemingen geen probleem zal zijn de nodige kapitalen langs de beurs binnen te halen. Hersenen en niet het kapitaal is voor de ondernemingen van de XXIste eeuw het schaarse goed.

Terecht stelt de Franse bedrijfsleider Jean-Jacques Fougerat, '... <la participation> est le seul moyen susceptible d'assurer l'ancrage de l'économie nationale dans le grand Monopole planétaire, pour donner à l'homme (*homo capitalis*) le niveau et la dignité qui correspondent à son statut d'être pensant et agissant; elle est aussi, et surtout, l'unique moyen d'éviter au capitalisme un dévoiement qui plongerait le monde dans une profonde dépression, à l'heure où les besoins en capitaux et en compétences n'ont jamais été aussi criants, à l'Est comme à l'Ouest.'⁽²⁰⁾

Wanneer de Vlaamse regering het oprecht meent met de merknaam 'Vlaanderen' en met culturele verankering en zij ook oprecht bekommerd is om de welvaart van Vlaanderen binnen Europa dan heeft zij ook de plicht haar

ondernemingen te ondersteunen naar de opbouw van participatieve ondernemingen.

Mark Lambrechts, Voorzitter Directiecomité HBK-Spaarbank

Noten:

¹ Vlaamse Culturele Koepel, Vereniging Vlaamse Leerkrachten, *Verankering voor beginners*. Vlaamse verankering, Leuven, Acco, 1995, p. 3-4. Contra, Daems, H., *Het einde van het Belgisch kapitalisme*, Inaugurale les Francqui Leerstoel, UCL, 4.3.1998.

² Van den Brande, L., *Een sociaal, culturele markteconomie voor Vlaanderen*, Kamer van Handel en Nijverheid, Halle-Vilvoorde, 26 maart 1992, p. 11.

³ Van Diest, H., *Zinnig ondernemen. Het reflexieve handelen als grondslag voor de continuïteit van de onderneming*, Assen, Van Gorcum, 1997, p. 25.

⁴ De begrippen *entrepreneurial capitalism* en *managerial capitalism* zijn overgenomen uit, Van den Berghe, L., *Corporate governance & normering van goed ondernemingsbestuur: het debat is open*, Gent, Het instituut voor bestuurders, december 1997, p. 26 env.

⁵ Van Put, A., *Woord & werk*, in: *Kunst & cultuur*, december 1996, p. 53-56.

⁶ Van den Brande, L., a.c., p. 9.

⁷ Van Put, A., De verzwegen dimensie van corporate governance als welvaartcreatie: ondernemingsparticipatie, in: *Controle in de praktijk*, 230/1997, p. 4-14, evenals in: *Audit en revisoraat*, 19 maart 1997, p. 6/2-6/6.

⁸ Vanempten, J., Naar het einde van het Belgische kapitalisme, in: *FET*, 6.3.1998, p. 2; zie tevens voetnoot 1 en verder o.m., JV, Corporate governance moet noteringsvoorwaarde zijn, in: *FET*, 5.3.1998, p. 8; Abrahams, J., Daems' vlijmscherp portret van Belgisch kapitalisme, in: *De Morgen*, 5.3.1998, p. 15.

⁹ Fougerat, J.J., *Le capital partagé. Pour une nouvelle citoyenneté économique*, Paris, Calmann-Lévy, 1992, p. 25 en 191.

¹⁰ Wymeersch, E., *De Belgische initiatieven inzake corporate governance*, Gent, Het instituut voor bestuurders, 1998.

¹¹ Dertouzos, M.L., Lester, R.K., Solow, R.M., *Made in America. Regaining the productive edge* (1989), Cambridge, Mass., MIT Press, 1992 (10), p. 134.

² Dehaene, J.L., *Ondernemingsdemocratie via financiële participatie van werknemers*, Belgisch Financieel Forum, 29.4.1997, p. 2.

³ Wheeler, D., Sillanpää, M., *The stakeholder corporation. A blueprint for maximizing stakeholder value*, London, Pitman, 1997, p. 202 (eigen onderlijning).

⁴ Dehaene, J.L., a.c., p. 2.

⁵ Blasi, J.R., Kruse, D.L., *The new owners. The mass emergence of employee ownership in public companies and what it means to American business*, Harper Business, 1991, p. 255.

⁶ Claes, J., *Gezag en zeggenschap. Een eeuwige jacobsladder*, Tielt, Lannoo, 1992, p. 50 (eigen onderlijning); zie ook, Van Put, A., Naar een personalistisch ondernemingsmodel, in: Braeckmans, L., Vanheeswijck, G. (red.), *Onder de koepel van het Pantheon*, Kapellen, Pelckmans, 1994, p. 352-375.

⁷ idem, o.c., p. 119-124 (eigen onderlijning).

⁸ Van Neste, F., Eigendom, ethisch gewikt en gewogen, in: *Ter wille van mensen*, Antwerpen/ Apeldoorn, Maklu, 1997, p. 264; zie ook in verkorte versie, *Streven*, april 1995, p. 342-344.

⁹ NCEO (National Center for Employee Ownership), The ACS (American Capital Strategies) Employee Ownership Index, in: *Employee Ownership Report*, jan./febr. 1998, p. 10.

²⁰ Fougerat, J.J, o.c., p. 212 (eigen onderlijning).

HIGH TECH + GLOBAL NETWERK = GROOTBEDRIJF

De socio-economische toekomst van een regio hangt af van de aanpak van haar overheid en van eigen evenwichtige bedrijvenstructuur.

Heeft onze regio toekomstgerichte grootbedrijven?

Hendrik Seghers

1. Het belang van high tech

In het laatste millennium heeft zich een langzame evolutie voorgedaan van ambachtelijke vaardigheden naar techniek en mechaniek. In de 20ste eeuw is de techniek uitgemond in technologie. En tenslotte is gedurende de laatste decennia de heerschappij van de high tech tot stand gekomen.

Deze complexiteit kan niet meer beleefd of gedragen worden door één of enkele personen maar kan alleen tot stand komen door ploegwerk van velen in synergie met een actieve overheid en in de grootst mogelijke markt, de "global market".

Daar waar het vroegere leven was zoals het tot stand kwam, biologisch en organisch, is het leven in het jaar 2000 high tech:

- waar de mens zich vroeger te voet en te paard verplaatste gebeurt dat nu per auto of vliegtuig;
- waar men vroeger communiceerde bij middel van de stem, is het nu hoofdzakelijk de telefoon, radio, televisie, internet etc...;
- vroeger at men voedsel van het veld, vandaag worden de meeste eetwaren "geprocessed" in bedrijven.

Het denken is niet alleen maar een her-denken, na-denken of verder-denken van een mens, maar is het denken van grote en kleine groepen mensen (een mensen-netwerk) met een computer-netwerk.

Cybernetica en mensen deden de cybernantroop (halfmens - halfcomputer) geboren worden. Het allergrootste gedeelte van de menselijke activiteit gebeurt door high tech materie, die bovendien nu ook een eigen bezieling gekregen heeft. Het beeld dat de mens de materie en de techniek gebruikt, is wel degelijk voorbijgestreefd; het bezielde technologisch netwerk laat de individuele mens toe zich efficiënt verder te ontwikkelen. Het is niet meer zozeer de mens die de techniek gebruikt maar eerder het tegenovergestelde: de high tech wereld heeft de organische wereld en de mens vandaag materialiter in bezit genomen.

De mens van de 21ste eeuw is een moderne centaurus, maar dan half biologisch, half technologisch. De mens is gedeeltelijk gerobotiseerd. De technotroop is geboren. Dit ter illustratie van het essentiële en steeds toenemend belang van de verdere en razendsnelle technologieontwikkeling. Door betere

technologie te ontwikkelen en te beleven, creëren we, individu en groep (bedrijf), een competitief voordeel; overleven we in de "global jungle" High tech is vandaag de "survival technique". Ook de technotroop ondergaat de wet van Dalton: the survival of the fittest. "To be or not to be", alleen de beste technotropische netwerken en individuen overleven. High tech ontwikkelen is voor een maatschappij essentieel ter beveiliging van toekomst en welvaart.

2. Het belang van "global network"

De globalisatie traag op gang gekomen met de eerste ontdekkingsreizigers zoals Vasco da Gama, Fernão de Magelhaes, Cristobal Colon, etc.... realiseert zich de laatste decennia in een duizelingwekkende vaart.

We worden in een totaal andere wereld geboren dan van dewelke we afscheid nemen. De "good governance" van vandaag is al een catastrofe voor morgen.

De drijvende krachten van de globalisatie zijn:

- de steeds dalende kostprijs van vervoer (van "global contacts"): van goederen: dankzij containervervoer over zee; van ideeën: dankzij de telecommunicatie (GSM - televisie - internet - etc..) van personen: dankzij de unificatie van het systeem zoekt het geld in seconden zijn hoogste rendement, waar ook ter wereld.
- de steeds dalende kostprijs van goederen en diensten ten gevolge van steeds grotere afzet (global market).

Begeleidende verschijnselen zijn een "global cultural experience". Daartegenover staat de meer uitgesproken profilering van de eigen regionale cultuur: zoals daar zijn: de Catalaanse, Nederlandse of Franse, Reto-Romaanse enz.... De thuiscultuur met haar thuistaal staat tegenover de huidige lingua franca, het Engels (bij de stichting van de eerste "global organization", de Kerk van Rome, was de wereldtaal het Latijn). De wereldtaal is nu het Engels en onze thuistaal, gesofistikeerd en individualist, is het Nederlands.

3. Opvulling van een machtsvacuüm.

Sinds de dekolonisatie, het verdwijnen van totalitaire rechtse en linkse regimes, is de wereld op weg naar democratie. Daardoor ontstond tot op zekere hoogte structurele wanorde. In het daarmee gepaard gaande "machtsvacuüm" zijn de grootbedrijven, goed gestructureerd (in bezit van de noodzakelijke technologie) en met een simpel doel (maximalisatie van winst en van "share holders value"), ingestapt. Deze mega-organisaties hebben het vandaag in de meeste gedekoloniseerde landen en in de nieuwe democratieën, meer voor het zeggen dan ooit voordien.

4. Het machtige verbond.

Vroeger werd de maatschappij geschraagd door drie zuilen: de politieke (overheid en bv. adel), de kerk en het leger. Ergens was er ook het volk (landbouw en ambachten).

Vandaag is er de overheid (hoofdzakelijk democratische) en de megabedrijven. De overheid is ten gevolge van technologische gronden en ook om zelf te overleven, eerder geneigd de belangen van de megaorganisaties te dienen dan wel de belangen van het volk waardoor ze verkozen werd. De mega-organisaties inspireren vandaag meer dan de kerk vroeger de geldende normen en het "economische" fatsoen en laten aldus de gezagsdragers hun bedrijfseconomische belangen verdedigen.

De collaboratie tussen overheid (met daarbij soms het leger) en de megabedrijven, is de belangrijkste basis van de huidige machtsvorming. Grote landen betekenen vandaag op basis van deze synergie grote macht. Het schoolvoorbeeld daarvan is uiteraard de Verenigde Staten waar het overheidsinitiatief (bv. ruimtevaart - informatica - landsverdediging etc....) aan de basis ligt van megabedrijven die grote gedeelten van de wereldmarkt bezetten (soms is er ook de machtsaanwezigheid van het Amerikaans leger).

Is dat allemaal zo slecht? Dat kan men in 't midden laten, maar het is wel goed te weten dat de geldende economische fatsoenstheorieën, vooral geïnspireerd zijn door het belang van het verbond tussen een groot land en zijn grote bedrijven.

5. De Vlaamse regio.

Het mag wel een mirakel genoemd worden dat Vlaanderen, als Vlaanderen, nog bestaat.

Uiteindelijk, temidden van huidig en vroeger geweld, economische en militaire overrompelingen heeft Vlaanderen (miraculeus) stand gehouden.

Sinds het verlies van de Noordelijke Nederlanden en van de Zuidnederlandse elite aan het Noorden rond 1600 was de "Vlaming" een met uitsterven bedreigd ras (de homo flamandicus was een vrij zeldzaam en vrij onbekend species geworden, die de laatste eeuw ondergedoken leefde in een reservaat, voor diegene die het nog niet wist, in België). Bijna was het Belgisch avontuur (la Belgique sera gauloise ou ne sera pas) de Vlaming fataal geworden;

Sinds enkele decennia worden er echter weer meer Vlamingen opgemerkt en hier en daar is er zelfs een bewoner van deze regio die in het buitenland openlijk durft verklaren dat hij Vlaming is (de meesten noemen zich nog steeds Belg of in eens dan maar Europeaan).

In zover mirakels dienen verklaard te worden, ligt de overleving van de species m.i. aan het feit dat de Zuidelijke Nederlanden tot bij de verovering van het pas ontdekte Amerika destijds het meest gesofistikeerde en "geïndustrialiseerde" gebied van de Westerse wereld was. In dit nobel verleden liggen de Vlaamse roots en meer dan ze beseffen, zijn de Vlamingen van goede en stevige afkomst.

De troeven:

- de "human factor": morele, intellectuele en fysieke eigenschappen - alomgekend -: trouw, werklust, mechanistische creativiteit...
- de uitzonderlijke ligging: de Vlaamse regio, samen met het deltagebied, is de Europese poort naar de wereld en de poort van de wereld naar Vlaanderen.

Minpunten:

- onze socio-economische structuur, onze bedrijvenpiramide heeft geen top. Er is een prachtige brede basis (met vele pracht-KMO's), maar de regio Vlaanderen heeft geen megabedrijven die de "global market" (de enige markt van de toekomst) aankunnen.

Daarbij weze opgemerkt:

- diegenen die dit zouden wijten aan het feit dat daarvoor de Vlaamse regio te klein is, weze herinnerd dat vele regio's van gelijkaardige grootte, over vele "global companies" beschikken bv. Zweden, Denemarken, Nederland, Zwitserland, Singapore, Hongkong, e.a.....
- praktisch alle grote bedrijven die in Vlaanderen actief zijn, hebben hun hoofdkwartier met directie van het global netwerk en onderzoek + ontwikkeling (R&D) in het buitenland.
- om de winst te maximaliseren (bv. DeSimpel) of om hun toekomst bij middel van "global network" te verzekeren (bv. Plantgenetics) hebben de succesvolle Vlaamse bedrijven geen andere keuze dan zich te verkopen.

6. Wat te doen?

In het licht van voorgaande punten breke men een lans voor twee overlevingstechnieken:

- de Vlaamse overheid dient meer "managerial responsibilities" te nemen en haar regio te besturen als het enige Vlaamse grootbedrijf dat ze heeft:
 - de realisatie van gemengde bedrijven (overheid + privé);
 - het zelf ondernemen (risico nemen) om economische opportuniteiten te benutten;
 - het bewerkstelligen van synergieën en complementariteit bij regionale bedrijven;
 - monopolies, vooral als ze privé zijn, te bestrijden;
 - energie en kapitaal aan te wenden om regionale allianties tot stand te brengen in plaats van het gekende bedelen om buitenlandse megabedrijven (de Vlaamse overheid kan hier wel bogen op een hele reeks succesvolle initiatieven. Zonder overheidsparticipatie in kritische momenten was er nu geen Barco, geen Lernaut & Hauspie, geen Plantgenetics...)
- de hernieuwde Benelux-gedachte : België - of de Vlaamse regio - Luxemburg

- Nederland zijn zeer complementair. Samen beschikken we wel over megabedrijven en alle materiële en intellectuele talenten om het sterke Europese hart in de wereld van morgen te worden. Voor wanneer de federatie Benelux? **A real powercenter for Europe!**

referaatnota's van Hendrik Seghers

De actuele betekenis van Wies Moens

Edwin Truyens

100 jaar geleden werd Wies Moens geboren te Sint-Gillis bij Dendermonde. Hier en daar werd wel al wat aandacht besteed aan deze speciale verjaardag, maar niet op televisie of radio, in de kranten of in de grote cultuurverenigingen. **De Standaard** wijdde wel al vele bladzijden aan de honderdste verjaardag van de Waalse schilder Magritte en **De Standaard der Letteren** bracht een speciaal nummer t.g.v. de eveneens honderdjarige, vrijzinnige auteur Gerard Walschap. Elders heb ik ruim aandacht besteed aan de redenen waarom Wies Moens zoveel mogelijk wordt doodgezwegen. (1) Ik beperk mij hier tot de eenvoudige vaststelling dat Wies Moens én katholiek én nationalist was. Aangezien katholicisme niet meer in is en nationalisme een vies woord, menen de opiniemakers twee goede redenen te hebben om zo weinig mogelijk ruchtbaarheid aan een figuur zoals Wies Moens te geven. Om dezelfde reden blijft het oorverdovend stil rond de herdenking van de Boerenkrijg van tweehonderd jaar geleden ("voor outer en heerd" staat immers ook voor de vervloekte combinatie van nationalisme met katholicisme) en zelfs rond de honderdste verjaardag van de schitterende maar uitgesproken katholieke schilder Felix De Boeck.

Nochtans verdient Wies Moens ook vandaag de nodige belangstelling en erkenning. In de eerste plaats omwille van zijn literair werk: zijn poëzie is kwalitatief van hoog niveau en nog altijd perfect leesbaar en genietbaar. Daarnaast blijven zijn geschriften belangrijk om inzicht te verwerven in de theoretische grondslagen van het nationalisme. Hij verdient onze erkentelijkheid voor de rol die hij gespeeld heeft in het Vlaamse toneelvenen. Tenslotte heeft hij een voorbeeldfunctie als katholiek gelovige, als opvoeder en als redenaar.

Theoreticus van het nationalisme

Via ettelijke toespraken en tijdschiftartikelen heeft Wies Moens zich ontpopt tot een van de belangrijkste theoretici van het nationalisme in de Nederlanden. Zijn onmiskenbaar voornaamste werkstuk in dit gebied is ongetwijfeld zijn in 1937 uitgesproken rede **Nederlandsche letterkunde van volksch standpunt gezien**. Van wezenlijk belang zijn ook enkele artikelen die verschenen in **Dietbrand** in de

periode 1933-1939: **Kamp om Dietschland** (1934), **11 juli: Dietsche dag** (1938), **Onze volkskamp** (1938) en **Bijdragen tot de kennis van ons volk** (1937).

Moens' standpunt rond nationalisme was niet alleen zeer principieel, maar eigenlijk ook verrassend modern en dus bruikbaar in onze tijd.

Volgens Wies Moens wordt een volk bepaald door zowel natuurlijke als door culturele factoren. Het leefmilieu, het klimaat en de fysische kenmerken van mensen zijn volksbepalend even goed als taal, godsdienst en cultuur in de breedste zin van het woord. Moens kent geen Belgisch maar ook geen Vlaams volk. Het zogenaamde Vlaamse volk is slechts een deel van een groter geheel, het Nederlandse volk, dat verspreid leeft over vier staten: Nederland, België, Frankrijk en Duitsland. Het gegeven dat taal wel een zeer belangrijk maar geen uitsluitend criterium is om een volk te definiëren is van immens belang in onze actuele strijd. Een deel van de Vlaamse Beweging is nog altijd huiverachtig om voluit het verdwijnen van België na te streven uit vrees om Brussel te verliezen. Welnu, Moens' kijk op het Nederlandse volk bevat enkele van de onmisbare elementen om Brussel te overtuigen om voor een Nederlandse staat te kiezen. Wij trekken ten onrechte een systematische grens tussen de "Brusselse Vlamingen" en de franstaligen. Eigenlijk wordt Brussel bevolkt door Nederlanders en vreemdelingen. Die Nederlanders omvatten zowel nederlandstaligen als verfranse Nederlanders. De Walen in Brussel zijn vreemde inwijkelingen, precies zoals de Duitsers, Marokkanen en Turken. Deze andere kijk heeft uiteraard niet tot automatisch gevolg dat de verfranse Nederlanders nu opeens onze bondgenoten worden. Maar het kan wel helpen om Brussel niet meer als een afzonderlijke entiteit of zelfs als tegenstander te bekijken, maar als deel van ons land. Het kan helpen om de bereidheid te vergroten, o.m. bij de Vlaamse regering, om in Brussel te investeren (financieel en menselijk) en het is een middel om de verfranse Nederlanders te laten voelen dat zij ook tot onze volksgemeenschap behoren. (2) De verfransing is trouwens bij velen niet zo diepgaand als men op het eerste gezicht zou denken. Dat verklaart ongetwijfeld gedeeltelijk het succes van het Nederlandse onderwijs in Brussel bij heel wat taalgemengde en ook franssprekende gezinnen. En ook op kleine schaal wordt soms duidelijk dat verfranse Brusselaars vatbaar blijven voor de Nederlandse gemeenschap. Een organisatie als Grensland, die jaarlijks jeugdkampen organiseert rond Pasen en in de zomer en die zich in de eerste plaats richt op Brussel en de Vlaams-Brabantse gemeenten rond de hoofdstad, heeft ook meer en meer aantrekking bij taalgemengde en verfranse gezinnen.

Waarom zou Brussel zich trouwens niet positief op de Nederlanden kunnen oriënteren, als men nagaat dat Vlaanderen in Frankrijk zich steeds meer en steeds enthousiaster richt op de Nederlanden? De Vlamingen in Frankrijk hebben veel meer nog dan de Brusselaars hun taal verloren maar toch bekennen zij zich met overtuiging tot onze volksgemeenschap, meteen in de praktijk onderstrepend dat taal niet het ganse volk is en dat Wies Moens dus gelijk heeft. Het is ook vanuit die filosofie dat Moens Fransschrijvende auteurs zoals Emile Verhaeren tot de Nederlandse literatuur rekent.

Nederland en de zuidelijke Nederlanden in België en in Frankrijk groeien onmiskenbaar meer naar elkaar toe. Het is daarbij opvallend dat vooral de economische wereld de integratie van de Nederlanden bevordert. De politiek volgt op enige afstand. Naarmate de grenzen tussen de Europese staten aan belang inboeten, neemt de harmonie toe tussen die gebieden die historisch en van nature uit bij elkaar horen. Wies Moens' idee van een vereniging van alle Nederlanders binnen één staatsverband is dan ook niet meer zo utopisch.

Maar nog in een ander opzicht is het nationalisme bij Wies Moens heel modern en open. Hij heeft niet alleen de klemtoon gelegd op de Nederlandse eenheid, maar ook altijd ten volle aandacht gehad voor de verscheidenheid: Vlamingen, Hollanders, Groningers, Limburgers, Brabanders, Drenten. Een welbegrepen nationalisme is dus niet uniformiserend, imperialistisch of onderdrukkend, integendeel.

Katholiek gelovige

Wies Moens' ervaringen met de katholieke kerk waren niet onverdeeld positief. Hij was gedurende verschillende jaren geëngageerd in het AKVS en moest meemaken dat deze katholieke studentenbeweging omwille van haar nationalistische overtuiging bekampt werd door de kerkelijke hiërarchie. In de jaren zestig kwam hij in conflict met het modernisme binnen de kerk en dit zou aanleiding geven tot zijn ontslag in de Volksuniversiteit Carmel te Geleen.

Tegenkanting en fundamentele meningsverschillen zijn voor vele mensen een reden om met de katholieke kerk te breken. Niet zo voor Moens, integendeel. Via zijn poëzie, zijn **Celbrieven** en zijn essayistisch werk heeft hij zijn hele leven lang getuigenis afgelegd van zijn geloof. Hij heeft zijn literair talent aangewend om het Evangelie te verspreiden. Wies Moens heeft de missionaire opdracht, die eigenlijk op iedere gelovige rust, ter harte genomen.

In de laatste periode van zijn leven heeft Wies Moens zich nog verregaand geëngageerd in de katholieke beweging in Nederland, een fase van zijn leven waarover dringend nog wat onderzoekswerk moet verricht worden. Het is daarom des te pijnlijker dat de jaarlijkse herdenkingsmis in zijn parochiekerk te Neerbeek sedert 1987 verboden is.

De dichter

In brede kring is men het erover eens dat Wies Moens' poëzie uit zijn humanitair-expressionistische periode gerekend mag worden tot de degelijke Nederlandse literatuur. Dit kwam recent nog tot uiting in Yves T'sjoens inleiding tot de **Memoires** van Wies Moens (3) en de talrijke recensies en artikels die nadien verschenen in kranten en tijdschriften. Die algemene waardering blijft dan beperkt tot de dichtbundels uit de jaren twintig: **De Boodschap**, **De Tocht**, **Opgangen en Landing**.

Het is onbetwistbaar juist dat het latere poëtisch oeuvre een stijlbreuk laat zien

vergeleken met die eerste vier bundels. In **Golfslag, Het Vierkant, Het Spoor, De Verslagene** en **Ad Vesperas** is de dichter veel soberder met beelden. De onbepaalde creativiteit en de grenzenloze taalvirtuositeit zijn flink afgenomen. In de eerste vier bundels was de verkondiging van het ideeëngoed belangrijk voor de dichter, maar in zijn later werk primeert de inhoud zodanig dat de vormgeving wat in de verdrukking geraakt. Moens heeft bij het verschijnen van **Golfslag** zijn politiek engagement in het Verdinaso al achter de rug. Hij is onmiskenbaar een homo politicus geworden en dat is voelbaar in zijn werk.

Toch is het fout het werk uit de jaren dertig en later als minderwaardig af te wijzen. Wanneer literaire critici daarover smalend schrijven of spreken, dan heeft dit allicht vooral te maken met hun weerzin voor het nationalisme en het katholicisme dat in het latere werk nog veel meer uitgesproken aanwezig is dan in de eerste bundels. Het volgende gedicht uit *Het Vierkant* (1938) moge illustreren dat Moens kwalitatief uitstekende poëzie bleef schrijven, zelfs in de meest politieke periode van zijn leven:

*Kan in uw ziel, mijn Volk, geen wortel schieten
de waarheid, die alleen vrijmaking brengt;
moet ik met haar ter eenzaamheid mij wenden,
wilt gij verkiest, zoals een grauwe horde,
als ratten die de fluit met zijn deunen lokt,
te rennen in 't verderf? - Of rest mij dit:
te schudden van mijn zolen 't vaderlandse stof,
vreemd onder vreemden wimpel koers te nemen
naar God weet welk verloren randgebied,
waar 's avonds vóór de hut ik in een donker lied
uw beeld oproep, en bij den gloed van 't vuur
herdenk wat gij mij waart eens in mijn stout geloof?*

*Verzakt uw grond, mijn Volk, en voelt gij 't niet,
ik bijt me vast in dit stuk brakke aarde,
dat God u schonk. Ik bijt en laat niet los!
O Volk, zo vaak vervloekt, Volk dat ik haten kon
en dat mijn liefde heeft - voor eeuwig!*

Tot de pareltjes in onze Nederlandse literatuur behoort ongetwijfeld ook **Celbrieven**, eerste druk in 1920 en tiende druk in 1982. Moens schreef dit prozawerk, evenals **De Boodschap** en **De Tocht**, toen hij na de Eerste Wereldoorlog in de gevangenis zat. Hij studeerde immers aan de door de Duitse bezetter vernederlandste universiteit van Gent, was tijdens de oorlog actief in het studentenleven en sprak o.a. op een 11 juli-viering in 1919 samen met de activistische professor Lodewijk Dosfel. Misdrijven waarvoor hij veroordeeld werd tot vier jaar gevangenisstraf en een fikse geldboete.

Opvoeder, redenaar, toneelmedewerker

Ingevolge de repressie na de Eerste Wereldoorlog, mocht Wies Moens niet meer studeren aan een Belgische Universiteit. Een beroepsloopbaan in het middelbaar of het hoger onderwijs was daarmee meteen ook uitgesloten. Lesgeven lag hem evenwel bijzonder. Tijdens de Eerste Wereldoorlog ging hij al lesgeven aan de arbeiders en werklozen in het armendorp dat Hamme toen was. Tussen de twee wereldoorlogen werd hij herhaaldelijk gevraagd als spreker in de studentenbeweging. Na de Tweede Wereldoorlog vluchtte hij naar Nederland en bleef er wonen. Daar ging een droom in vervulling, want hij mocht Nederlands onderwijzen in het college van de carmelieten te Geleen van 1950 tot 1964. Toen kwam een einde aan zijn leraarschap, omdat vanaf dat jaar een wettelijk diploma vereist was dat hij uiteraard niet kon voorleggen. Tenslotte richtte hij in 1955 te Geleen de Volksuniversiteit Carmel op, waarvan hij directeur was tot 1967; deze volksuniversiteit bestaat nog altijd.

Aangezien Wies Moens een gedroomd lesgever en opvoeder was, verwondert het allicht niet dat hij zich ook ontpopte als een schitterend redenaar. Leo Wouters getuigde van hem: *"Wies Moens schreef een heerlijk proza, hij is één van onze grootste dichters, maar als redenaar is hij in de ganse Nederlanden haast ongeëvenaard."* (4) Hoewel hij slechts enkele sleutelwoorden op papier had staan, slaagde hij erin om een volkomen coherent betoog te houden in grammaticaal correct gebouwde zinnen. Hij hield zijn redevoeringen niet alleen in een vlekkenloze taal, maar wist zijn publiek ook telkens weer te bezielen, te begeistere. Het is spijtig dat er haast niets van dit redenaarstalent op geluidsbanden bewaard is gebleven, zonet kon het perfect als schoolvoorbeeld gebruikt worden. Want hoewel de gemiddelde verbale taalvaardigheid bij ons volk onbetwistbaar verbeterd is tegenover vroeger, toch blijken de echte redenaars nog altijd zeer schaars voorhanden te zijn. Nu goed, wordt er nog voldoende aandacht aan geschonken nu de studie van Demosthenes en Cicero ook al heel wat plaats heeft moeten ruimen voor informatica en andere uiterst belangrijke vakken?

Van 1922 tot 1925 was Wies Moens secretaris van het Vlaamse Volkstoneel. Het werk dat hij voor het toneel verricht heeft, is nog meer dan zijn andere prestaties in de vergeethoek geraakt. Ten onrechte nochtans, want hij behoorde tot de generatie die het toneel in ons land op een redelijk niveau heeft gebracht. Hij was trouwens secretaris in de periode dat het Vlaamse Volkstoneel onder leiding stond van Jan Oscar De Gruyter. Antoon Vander Plaetse getuigde: *"Wies Moens, die de geestelijke vader van de nationaal-humanitaire poëzie werd genoemd, heeft ook in de evolutie van ons theaterleven een belangrijke rol vervuld. Moens bracht het Vlaams toneel op modern Europees peil."* (5) Hoofdzakelijk ten behoeve van het Vlaamse Volkstoneel vertaalde Wies Moens trouwens heel wat werken uit het Frans (Henri Ghéon, Molière) en het Duits (Anton Wildgans, Weinrich).

Slotbeschouwing

De bovenstaande bondige schets geeft een klein idee van de interessante persoonlijkheid die Wies Moens was, van zijn gedachtengoed en van zijn immens en cultureel rijk werk. Deze bijdrage kan wellicht een aansporing zijn voor enkele lezers om wat grondiger literatuur door te nemen en om eens te proeven van enkele gedichten van de honderdjarige. Wie op een vlotte manier de persoon van Wies Moens wil leren kennen, kan alvast de tentoonstelling in zijn agenda noteren die het Vormingsinstituut Wies Moens organiseert in oktober e.k. in samenwerking met het Archief en Documentatiecentrum van het Vlaams-nationalisme.

Noten:

- (1) Edwin Truyens, **100 jaar Wies Moens, Kort Manifest**, jan.- feb. 1998, 86, blz. 1-3
- (2) De noodzaak om in Brussel (en in Vlaams-Brabant) te investeren werd de jongste tijd in verschillende publicaties onderstreept. Zie: Manu Ruys, **Brussel heeft Vlaanderen nodig, De Standaard**, 28 april 1998 ; Guido Tastenhoye, **Vlaams-Brabant ingelijfd bij Brussel?**, Davidsfonds, Leuven, 1997, blz. 125-126 ; Edwin Truyens, **Nederlanders en vreemdelingen, Kort Manifest**, nov.-dec. 1997, 85, blz. 1-3.
- (3) **Memoires Wies Moens**, met een historische en literaire inleiding door Olaf Moens en Yves T'Sjoen, Meulenhoff/kritak, Amsterdam-Antwerpen, 1996, blz. 46 e.v.
- (4) Leo Wouters, **De redenaar**, bijdrage in **Wies Moens Gedenkboek** (samenstelling: Erik Verstraete), Stichting Mercator-Plantijn, Antwerpen, 1984, blz. 141
- (5) Antoon Vander Plaetse, **Op mijn woord**, Lannoo, Tielt, 1974, blz. 38. Wie meer wil weten over de betekenis van het Vlaamse Volkstoneel, Jan Oscar De Gruyter en Wies Moens voor het toneellevens in Vlaanderen, zie: Frank Peeters, **Het Vlaamse Volkstoneel. Jan Oscar De Gruyter en het Vlaamse Volkstoneel 1920-1924**, Peeters, Leuven, 1989, 568 blz.

ALGEMENE LEDENVERGADERING V.V.A. Antwerpen 20 maart 1999

Voorprogramma:

12.50 u: samenkomst ofwel aan het Hof van Beroep, Waalse Kaai, 1 (parkeergelegenheid) - voor programma's **B1-B4** - ofwel op het stationplein Berchem - programma **B5**.

13.00 - 15.00 u: geleide bezoeken

B1: Museum voor Hedendaagse Kunst. De heer E. Van Buyndert, voorzitter MUHKA toont ons persoonlijk het merkwaardige gebouw en de vaste collectie.

B2: Museum voor Schone Kunsten. Eric en Kristin Brinckman maken ons vertrouwd met de oude meesters in dit zeer rijke museum.

B3: Museum voor Fotografie. Een uitzonderlijke collectie voor wie ook maar enigszins houdt van fotografie, wordt ons getoond door de educatieve medewerkers van het museum.

B4: Wandeling langs de opnieuw aangelegde kaaien. Architect Janssens toont en bespreekt een aantal merkwaardige moderne gebouwen.

B5: Wandeling door de Cogels Oseylei, een in zijn totaliteit geklasseerde straat. De heer A. Elaut, specialist Art Deco, leidt ons rond en laat ons tevens enkele interieurs bewonderen.

Academische zitting:

Universiteit Antwerpen, campus UIA

Universiteitsplein, 1 Wilrijk

15.00 - 15.30 u: vervroegd vieruurtje

15.30 - 18.00 u: academische zitting

Verwelkoming door de heer Marc Van Dongen, voorzitter V.V.A.-Antwerpen

Debat: **Pers (z)onder vuur**

met medewerking van de heren Platel (journalist), prof. dr. Raes (filosoof), Elst (publicist) en Leysen (directeur VUM).

Uitreiking van de V.V.A.-prijs Walter baron Opsomer

juryverslag door prof. em. dr. K. Van Camp, voorzitter;

Slotwoord door prof. dr. M. Storme, voorzitter V.V.A.

Receptie

18.00 -19.00 u: Receptie aangeboden door Bank Brussel Lambert.

Avondmaal

restaurant van de UIA

gerookte zalm en heilbot met tuinkruiden

warm buffet: lamsfilet op zijn provencaals

kabeljauw met scampi's in lichte currysaus

waterzooi van parelhoen

dessertenbuffet

koffie

Deelname in de kosten:

Voorprogramma, academische zitting en receptie: 180 BEF

Volledig programma met avondmaal incl. dranken: 1180 BEF

De deelnemers wordt een VVA-speldje aangeboden.

Inschrijving:

door storting van het verschuldigde bedrag op rekeningnummer **409-7010281-38** op naam van Ch. SWINNEN, 2950 Kapellen met **duidelijke vermelding** van het nummer van het voorprogramma. Inschrijving **vóór 10 maart 1999** a.u.b.

Info:

Ch. D'Huyvetter-Swinnen, Azalealaan 1, 2950 Kapellen. (tel. 03/664.14.86)